

EWA REFEROWSKA-CHODAK

Wylesienia i rekultywacje gruntów w kierunku leśnym planowane w Polsce do roku 2030*

Deforestation and land reclamation into forests planned in Poland up to 2030

ABSTRACT

Referowska-Chodak E. 2017. Wylesienia i rekultywacje gruntów w kierunku leśnym planowane w Polsce do roku 2030. Sylwan 161 (2): 163-169.

The aim of the study is to present – in the perspective of up to 2030 – plans about deforestation in the area administered by the State Forests, formulated at the level of communes and judged on the level of provinces (voivodeships), as well as plans for land reclamation into forests, formulated at the level of counties. The data was collected in 2013-2014 in a survey, which included the following groups of respondents: mayors of all rural and urban-rural communes, heads of all rural counties and marshals of provinces. According to information provided by 34.4% of communes, it is planned to cease the production on at least 517.1 hectares of forests, located in 64 forest districts. In relation to requests for deforestation, marshals of provinces presented various approach to their assessment, but always within the limits of applicable law. On the other hand, according to the data provided by 57.3% of counties, land reclamation into forests is planned to reach at least 498 hectares in 57 forest districts. Deforestation and forest reclamation affect both the landscape and the level of forest cover of the country. The results show a greater concern of commune heads about deforestation than it is in the case of heads of counties about land reclamation into forests. The balance in these activities proportion would be at least a positive natural, economic and social achievement. The processes of deforestation, afforestation, forest management and land restoration into forests – directly affecting the quality of the landscape – are important for assessing the implementation of the European Landscape Convention in Poland. Taking into account the current level of afforestation in Poland, it is unlikely to achieve the forest cover of 33% by 2050. Therefore, it is important to control the size of deforestation and to increase the scope and pace of land reclamation into forests.

KEY WORDS

deforestation, forest reclamation, afforestation, landscape protection, State Forests

ADDRESSES

Ewa Referowska-Chodak – e-mail: ewa_referowska_chodak@sggw.pl

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii, SGGW w Warszawie; ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa

*W pracy wykorzystano część wyników badań przeprowadzonych na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych (grant nr 28/2012 „Oczekiwania i propozycje różnych grup społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody i turystyki na terenach Lasów Państwowych do 2030 roku”).

Wstęp

Wylesienia i rekultywacje gruntów w kierunku leśnym to procesy wpływające intensywnie na kształtowanie przestrzeni. O ile wylesienia wiążą się z degradacją krajobrazu, o tyle rekultywacje – z jego renowacją. Ze względu na znaczącą rolę lasów – zarówno dla zachowania różnorodności biologicznej, jak i ochrony gleb, wód, klimatu i zaspokajania różnorodnych potrzeb człowieka – wylesianie podlega ścisłym regulacjom prawnym [Ustawa... 1995].

Z wnioskiem o przeznaczenie gruntów leśnych na cele nieleśne występuje wójt/burmistrz/prezydent miasta, przy czym w przypadku gruntów należących do Skarbu Państwa wymagana jest opinia dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych (art. 7.3) oraz opinia marszałka województwa (art. 7.4) [Ustawa... 1995]. Zgodę na przeznaczenie gruntów leśnych Skarbu Państwa na cele nieleśne wydaje minister ds. środowiska (lub upoważniona przez niego osoba) (art. 7.2.2), a pozostałych gruntów leśnych – marszałek województwa (art. 7.2.5), dodatkowo w każdym przypadku przeznaczenie gruntów leśnych na cele nieleśne musi być odzwierciedlone w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 7.1). Kontrolę stosowania tych przepisów ustawy winny prowadzić wymienione organy, a także starosta (art. 26.1). Poza administracyjnymi ograniczeniami dla wylesień wprowadzone są także ograniczenia ekonomiczne, związane z opłatami, należnościami i odszkodowaniami za wyłączenie gruntu z produkcji leśnej (art. 12.1). Z przepisów Ustawy... [1995] zwolnione są wylesienia w związku z budową lotnisk użytku publicznego (art. 17) [Ustawa... 2009] oraz inwestycji drogowych (art. 21.1) [Ustawa... 2003], jednak w przypadku lasów zarządzanych przez Lasy Państwowe wniosek dotyczący budowy lotniska (art. 6.1.9h) [Ustawa... 2009] czy drogi (art. 11d.8e) [Ustawa... 2003] wymaga opinii dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych.

Za wydawanie decyzji w zakresie rekultywacji i zagospodarowania gruntów w kierunku leśnym odpowiedzialny jest starosta (art. 22.2) [Ustawa... 1995]. Projekt decyzji opiniowany jest przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta, a także dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych (art. 22.2) [Ustawa... 1995]. Warto nadmienić, że wariantowe rozwiązania w zakresie rekultywacji powinny być obowiązkowo dołączane do wniosków dotyczących wylesień na cele inwestycji górniczych gruntów o powierzchni ponad 10 ha (art. 10.3), a w działalności przemysłowej rekultywacje powinny być planowane i realizowane na wszystkich jej etapach (art. 20.3). Za rekultywację odpowiada osoba, która doprowadziła do utraty lub ograniczenia wartości użytkowej gruntu (art. 20.1), jeśli jednak nie została ona ustalona, to za rekultywację gruntów leśnych i przeznaczonych do zalesienia odpowiada dyrektor regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych, przy użyciu środków z budżetu państwa (art. 20.2). Osobne przepisy dotyczą rekultywacji gruntów zanieczyszczonych substancjami i organizmami (art. 22a) [Ustawa... 1995].

Celem opracowania jest przedstawienie – w perspektywie do 2030 roku – planów wylesień na terenie administrowanym przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, formułowanych na poziomie gmin i opiniowanych na poziomie województw, jak również planów rekultywacji gruntów w kierunku leśnym, formułowanych na poziomie powiatów.

Materiał i metody

Materiał zebrano w trakcie szerszych badań ankietowych. W elektronicznych ankietach wysłanych w 2013 roku do 2169 wójtów/burmistrzów wszystkich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Polsce zadano m.in. pytanie „Czy w okresie do 2030 roku przewidują Państwo możliwość wnioskowania o wyłączenie gruntów leśnych Lasów Państwowych na cele nieleśne?”. W odpowiedzi należało podać nazwę nadleśnictwa oraz powierzchnię wyłączanego lasu. Z kolei w elek-

tronicznych ankietach wysłanych do starostów wszystkich 314 powiatów ziemskich zadano m.in. pytanie „Czy planują Państwo w przyszłości wydawanie decyzji w sprawie rekultywacji i zagospodarowania gruntów w kierunku leśnym?”. W odpowiedzi należało podać nazwę nadleśnictwa oraz przewidywaną powierzchnię do rekultywacji. Marszałkowie 16 województw dostali elektroniczną ankietę, w której jedno z pytań brzmiało „Jakie podejście zamierza Państwo reprezentować przy opiniowaniu wniosków wójtów/burmistrzów/prezydentów miast w sprawie wyłączenia gruntów leśnych Lasów Państwowych na cele nieleśne?”.

Ankiety zostały wypełnione przez 747 wójtów/burmistrzów, 180 starostów oraz 10 marszałków województw – w przeważającej mierze w 2013 roku, nieliczne na początku 2014 roku. Wielkość planowanych wylesień i rekultywacji odniesiono (poprzez podane przez respondentów nazwy nadleśnictw) do poziomu regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych.

Wyniki

Planowane wylesienia obejmujące tereny administrowane przez Lasy Państwowe zostały zgłoszone przez 67 wójtów gmin wiejskich lub burmistrzów gmin miejsko-wiejskich, natomiast planowane rekultywacje i zagospodarowanie gruntów w kierunku leśnym zostały przedstawione przez 40 starostów powiatów ziemskich (tab.).

Przewidywane wyłączenia gruntów leśnych Lasów Państwowych na cele nieleśne są opiniowane przez marszałków województw. Zostali oni zapytani w ankiecie o planowane podejście w tej kwestii. Marszałek województwa dolnośląskiego zastrzegł, że na terenie parków krajobrazowych jego podejście do wylesień będzie zdecydowanie negatywne. Marszałek województwa kujawsko-

Tabela.

Powierzchnia (Aw [ha]) i liczba gmin (Nw) z planowanymi wylesieniami na gruntach Lasów Państwowych oraz powierzchnia (Ar [ha]) i liczba powiatów (Nr) z planowanymi rekultywacjami w kierunku leśnym do roku 2030 według regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych

Area (Aw [ha]) and number of communes (Nw) with planned deforestation on the grounds of the State Forests as well as area (Ar [ha]) and number of counties (Nr) with planned land reclamation into forests by 2030 with regard to regional directorate of the State Forests

	Aw	Nw	Ar	Nr
Białystok	14,5	3	5,0	1
Gdańsk	151,0	2	38,0	2
Katowice	135,9	15	48,5	3
Kraków	6,0	2	–	–
Krosno	>10,8	4	65,0	2
Lublin	6,5	2	>5,0	2
Łódź	32,2	3	>47,8	4
Olsztyn	–	–	13,9	3
Piła	–	–	–	–
Poznań	>12,2	4	>80,2	6
Radom	12,3	2	110,9	4
Szczecin	25,7	7	>22,6	3
Szczecinek	>0,0	1	> 0,0	1
Toruń	>23,9	7	>26,0	3
Warszawa	5,4	5	14,0	2
Wrocław	74,0	6	21,0	2
Zielona Góra	6,7	4	>0,0	2
Razem In total	>517,1	67	>498,0	40

-pomorskiego dopuszcza pozytywne opiniowanie tylko w uzasadnionych przypadkach, a marszałek województwa mazowieckiego zamierza rozpatrywać planowane wylesienia zgodnie z przepisami prawa. Indywidualne podejście do każdego wniosku – po jego szczegółowej analizie – jest planowane przez marszałka województwa podkarpackiego, zaś marszałek województwa podlaskiego uważa, że należy wyłączać grunty leśne Lasów Państwowych jedynie na cele użyteczności publicznej, takie jak cmentarze, drogi itp. Marszałek województwa pomorskiego zamierza opierać się w badanej kwestii na decyzji Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, a marszałek województwa wielkopolskiego planuje ograniczenie przeznaczania gruntów leśnych stanowiących własność Skarbu Państwa na cele nieleśne. Jednocześnie określa kryteria brane pod uwagę przy pozytywnym opiniowaniu wniosków wójtów czy burmistrzów. Są nimi: pozytywna opinia właściwej miejscowo Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych; cel, na jaki mają być przeznaczone grunty leśne objęte wnioskiem (np. w przypadku zabudowy mieszkaniowej – czy jest to kontynuacja zagospodarowania terenu, w przypadku inwestycji drogowych – czy istnieje możliwość innego poprowadzenia planowanych ciągów komunikacyjnych, w przypadku gruntów przeznaczanych pod wyrobiska górnicze – kierunek rekultywacji po zakończeniu eksploatacji); forma ochrony gruntów (jeżeli jest, to jaka) oraz zapisy w opracowaniach ekofizjograficznych gmin (w szczególności uzasadnionych przypadkach). Marszałek województwa zachodniopomorskiego przywołał zapisy Ustawy... [1995] mówiące o możliwości przeznaczania na cele nieleśne gruntów o najniższej przydatności produkcyjnej, a jednocześnie dodał, że każdy wniosek będzie opiniowany również pod kątem argumentacji w nim zawartej, np. lokalizacji gruntów, kierunku zmiany przeznaczenia istniejącego drzewostanu, znaczenia projektowanych inwestycji itp.

Dyskusja

Wyłączenie z produkcji gruntów leśnych Lasów Państwowych oznacza rozpoczęcie innego niż leśne użytkowania tych gruntów (art. 4.11) [Ustawa... 1995], przy czym wyłączenie może mieć charakter trwały lub nietrwały (okresowy). W badanej perspektywie 2030 roku zjawisko to ma dotyczyć co najmniej 517,1242 ha lasów usytuowanych w 64 nadleśnictwach. Co najmniej – ponieważ część respondentów z gmin nie potrafiła sprecyzować, jaka powierzchnia będzie podlegała wyłączeniu z produkcji leśnej. Z przedstawionych danych wynika, że największa powierzchnia planowanych wylesień przypada na RDLP Gdańsk (151 ha), Katowice (135,8739 ha) i Wrocław (74 ha), są to jednak dane nieuwzględniające gmin, od których nie otrzymano odpowiedzi. Gdyby założyć, że 34,4% uczestniczących w badaniu gmin dobrze reprezentuje sytuację w całej Polsce, z przeliczenia uzyskuje się co najmniej 1503 ha gruntów leśnych do wyłączenia z produkcji w skali całego kraju. Z komentarzy dodanych przez niektóre gminy wynika, że ważnym powierzchniowo powodem wylesień ma być eksploatacja złóż mineralnych, a przeważającym liczbowo – budowa infrastruktury drogowej, przesyłowej i rekreacyjno-turystycznej.

W ostatnich latach łączna powierzchnia gruntów leśnych wyłączanych na cele nieleśne wyniosła: w 2012 roku – 494 ha (w tym 307 ha lasów publicznych), w 2013 roku – 497 ha (278 ha lasów publicznych), a w 2014 roku – aż 774 ha (495 ha lasów publicznych). Spośród wszystkich wyłączanych gruntów leśnych w 2014 roku największą część, bo ponad 69% powierzchni, przeznaczono pod użytki kopalne, w następnej kolejności – na tereny przemysłowe (ponad 12%) i tereny osiedlowe (3,2%). Jest to tendencja, która utrzymuje się przez przywołane ostatnie trzy lata [Leśnictwo 2014, 2015], a w przypadku terenów przeznaczanych pod zabudowę ilustruje problem braku właściwej ochrony krajobrazu w Polsce [Baranowska-Janota i in. 2007; Najważniejsze... 2007; Bański 2008]. Krokiem w kierunku złagodzenia tego problemu są rozwiązania prawne wypracowane w 2015 roku [Ustawa... 2015], które wspierają wdrażanie ratyfikowanej przez

Polskę w 2004 roku Europejskiej Konwencji Krajobrazowej [Europejska... 2006]. Utrzymanie leśnego krajobrazu może być realizowane dwiema drogami wskazanymi przez wspomnianą konwencję: poprzez ochronę (art. 1d) lub gospodarowanie (art. 1e). W tym ostatnim przypadku chodzi o podtrzymanie walorów krajobrazu w warunkach trwałego i zrównoważonego rozwoju, w co wpisuje się m.in. gospodarka leśna realizowana w Lasach Państwowych.

Plany wyłączenia gruntów leśnych Skarbu Państwa na cele nieleśne opiniowane są przez marszałków województw. Tylko w pięciu wypełnionych przez marszałków ankietach przedstawiono konkretniejsze informacje na temat ich zapatrywań i podejścia do tego tematu.

W odniesieniu do województwa dolnośląskiego zadeklarowano, że propozycje wyłączeń terenów Lasów Państwowych (na cele nieleśne) na terenach parków krajobrazowych będą opiniowane zdecydowanie negatywnie. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że Ustawa... [2004] nie uwzględnia możliwości wprowadzania w parkach krajobrazowych zakazu zmiany sposobu użytkowania gruntów (art. 17), jak to jest w parkach narodowych i rezerwach przyrody (art. 15.9). Są jednak dodatkowe wskazania w akcie wykonawczym do ustawy, określającym zasady sporządzania planów ochrony [Rozporządzenie... 2005]. W trakcie sporządzania projektu planu ochrony parku krajobrazowego określone są zasady i kierunki prowadzenia gospodarki rolnej, leśnej i rybackiej oraz zagospodarowania przestrzennego, umożliwiające realizację celów parku krajobrazowego (art. 14.1.10b). Jednocześnie w stosunku do planów zagospodarowania przestrzennego mogą być podjęte ustalenia dotyczące ograniczenia użytkowania gruntów, takie jak wyłączenie terenów spod zabudowy lub ograniczenie funkcji, parametrów i wskaźników kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenu, ograniczanie lokalizacji infrastruktury technicznej i komunikacyjnej, ograniczanie lokalizacji infrastruktury turystycznej, edukacyjnej i rekreacyjnej (art. 17.6.a-c). A zatem teoretycznie istnieje narzędzie prawne, które może ograniczyć takie negatywne zmiany na terenie parków krajobrazowych. Jednak należy zauważyć, że nie wszystkie parki krajobrazowe w Polsce mają aktualne plany ochrony, stąd zapewne wspomniana deklaracja ze strony marszałka województwa dolnośląskiego. W odniesieniu do województwa podlaskiego przewiduje się zawężenie możliwości wyłączenia gruntów leśnych Lasów Państwowych jedynie do celów użyteczności publicznej. Nie dopuszcza się więc wylesień na potrzeby np. zabudowy mieszkalnej. W skali kraju w roku 2013 na zabudowę osiedlową wyłączono 29,8 ha lasu, rok później – 24,6 ha, jednak były to po części lub w większości lasy na gruntach prywatnych [Leśnictwo 2014, 2015]. W województwie wielkopolskim dopuszcza się możliwość wylesień pod osiedla mieszkaniowe, przy jednoczesnej deklaracji ograniczenia przeznaczenia gruntów leśnych Lasów Państwowych na cele nieleśne. Warto jednak zauważyć, że np. w roku 2013 właśnie w województwie wielkopolskim odnotowano największą powierzchnię wylesień (22,8% obszaru wszystkich wylesień w kraju), a w 2014 – drugą, po województwie łódzkim (23,8%), w obu przypadkach z dominującym udziałem gruntów publicznych [Leśnictwo 2014, 2015]. Tymczasem jest to województwo o największych w skali Polski potrzebach w zakresie zalesień i stosunkowo niskim stopniu ich realizacji [Raport... 2013]. Większość gruntów wylesionych w województwie wielkopolskim została przeznaczona na użytki kopalne [Leśnictwo 2014, 2015]. Wprawdzie marszałek województwa zadeklarował w ankiecie, że ważny dla jego decyzji będzie kierunek rekultywacji takiego gruntu, jednak nie uściślił, czy chodzi o kierunek leśny, czy inny. Nawet jeśli leśny, to należy zdawać sobie sprawę, że powstały ekosystem będzie miał zdecydowanie inną wartość niż ten sprzed wylesienia. Według marszałków województwa podkarpackiego i zachodniopomorskiego nie można przyjąć z góry jednego założenia w kwestii wylesień, należy indywidualizować podejście w zależności od przedstawionego wniosku i zawartej w nim argumentacji.

Na poziomie powiatów planowane są w przyszłości rekultywacje i zagospodarowanie gruntów w kierunku leśnym. Zostały one zgłoszone w odniesieniu do 57 nadleśnictw, przy czym precyzyjniej zadeklarowana została tylko część powierzchni: łącznie 497,9664 ha. Największy jej udział przypada na RDLP Radom (110,94 ha), Poznań (ponad 80,16 ha) i Krosno (65 ha), a zatem inne dyrekcje niż w przypadku największych zgłoszonych wylesień (Gdańsk, Katowice, Wrocław). W części przypadków zaznaczono jedynie, że takie działanie będzie miało zapewne miejsce w perspektywie do 2030 roku. Gdyby założyć, że 57,3% uczestniczących w badaniu powiatów dobrze reprezentuje sytuację w całej Polsce, z przeliczenia uzyskuje się co najmniej 870 ha gruntów w skali całego kraju, które będą objęte rekultywacją w kierunku leśnym. Jest to działanie wpisujące się w realizację Europejskiej Konwencji Krajobrazowej [Europejska... 2006]. Zaleca ona bowiem tzw. planowanie krajobrazu, pod którym rozumie się „skuteczne działanie perspektywiczne mające na celu powiększenie, odtworzenie lub utworzenie krajobrazów” (art. 1f).

W 2013 roku grunty zdewastowane i zdegradowane zajmowały prawie 62 tys. ha (około 0,2% powierzchni kraju), jednocześnie w ciągu roku udało się na cele leśne zrekultywować 235 ha, a zagospodarować 59 ha [Ochrona... 2014]. W roku 2014 było to odpowiednio około 62,8 tys. ha, przy zrekultywowanych 504 ha i zagospodarowanych 111 ha [Ochrona... 2015]. W ostatnich latach dominuje powierzchniowo rekultywacja i zagospodarowanie na cele rolnicze, tymczasem np. w roku 2000 dominowały cele leśne.

Interpolacja uzyskanych wyników z poziomu gmin i powiatów na całą Polskę wskazuje na niezbyt korzystną relację powierzchni wylesień (co najmniej 1503 ha) do powierzchni rekultywacji w kierunku leśnym (co najmniej 870 ha). Trzeba dodatkowo zaznaczyć, że w pewnych przypadkach rekultywacje będą dotyczyły terenów, które wcześniej (przed okresem badań) zostały odlesione, np. na potrzeby pozyskiwania kopaliny. A zatem w tym przypadku będzie się wracało do dawnej powierzchni lasów, a nie przysparzało kolejnej. Przedstawione procesy mają wpływ na realizację Krajowego Programu Zwiększania Lesistości (KPZL), szczególnie w sytuacji, gdy roczna powierzchnia zalesień nie jest zbyt wysoka i w ostatnich latach stale spada [Raport... 2015]. Mimo że określona na podstawie analizy danych przestrzennych rzeczywista lesistość Polski jest na poziomie 32%, a nie 29,4% (jak podaje Główny Urząd Statystyczny) [Hościło i in. 2016], to aby osiągnąć cel KPZL dla 2050 roku, w postaci 33%, nadal jeszcze pozostało do zalesienia ponad 300 tys. ha. Przy aktualnym poziomie zalesień może to zająć prawie 100 lat.

Wnioski

- ✦ Wyniki badań wskazują na większe powierzchniowo plany wylesień w gminach niż plany rekultywacji gruntów w kierunku leśnym w powiatach. Pozytywnym osiągnięciem ze względów przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych byłoby przynajmniej wyrównanie proporcji tych działań.
- ✦ Polska jako strona Europejskiej Konwencji Krajobrazowej zobowiązana jest do dbałości o przestrzeń przyrodniczą i kulturową. Należy zauważyć, że procesy wylesień, zalesień, gospodarki leśnej i rekultywacji w kierunku leśnym bezpośrednio wpływają na walory krajobrazu, a zatem mają znaczenie dla oceny wdrażania tej Konwencji w Polsce.
- ✦ Przy aktualnym poziomie zalesień w Polsce mało realne jest osiągnięcie lesistości na poziomie 33% do roku 2050. Dlatego tak ważna jest kontrola wielkości wylesień oraz zwiększenie zakresu i tempa rekultywacji gruntów w kierunku leśnym.

Literatura

- Bański J. 2008. Ład przestrzenny obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania gospodarki rolnej. Ekspertyza przygotowana na zlecenie Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Baranowska-Janota M., Marcinek R., Myczkowski Z. 2007. Czerwona Księga Krajobrazu Polski. Czasopismo Techniczne. Architektura 104.5A: 43-45.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. 2006. Dz. U. Nr 14, poz. 98.
- Hościło A., Mironczuk A., Lewandowska A. 2016. Określenie rzeczywistej powierzchni lasów w Polsce na podstawie dostępnych danych przestrzennych. Sylwan 160 (8): 627-634.
- Leśnictwo. 2014. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Leśnictwo. 2015. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Najważniejsze problemy ochrony przyrody w Polsce. 2007. Załącznik do uchwały Państwowej Rady Ochrony Przyrody z 9 marca 2007 r. „Stanowisko w sprawie kryzysu ochrony przyrody w Polsce”. Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Warszawa. <http://forum.bocian.org.pl/pafiledb/uploads/Problemy.pdf>
- Ochrona Środowiska. 2014. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Ochrona Środowiska 2015. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Raport o stanie lasów w Polsce 2012. 2013. CILP, Warszawa.
- Raport o stanie lasów w Polsce 2014. 2015. CILP, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody. 2005. Dz. U. Nr 94, poz. 794.
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych. 1995. Dz. U. Nr 16, poz. 78.
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg krajowych. 2003. Dz. U. Nr 80, poz. 721.
- Ustawa z dnia 12 lutego 2009 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie lotnisk użytku publicznego. 2009. Dz. U. Nr 42, poz. 340.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. 2004. Dz. U. Nr 92, poz. 880.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu. 2015. Dz. U., poz. 774.